

Гончар Олена

*кандидат філологічних наук,
доцент зав. кафедри іноземних мов
Харківської державної академії
дизайну і мистецтв*

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Схарактеризовано поняття «дистанційна освіта», розкрито особливості реалізації педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в умовах дистанційної освіти. Окреслено загальні форми реалізації педагогічної взаємодії. Значну увагу приділено визначенню ролі суб'єктів навчального процесу дистанційної форми навчання.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, дистанційна освіта, партнери, форма, спілкування, вища школа.

Охарактеризовано понятие «дистанционное образование», раскрыты особенности реализации педагогического взаимодействия участников учебного процесса в условиях дистанционного образования. Очерчены общие формы реализации педагогического взаимодействия. Значительное внимание уделено определению роли субъектов учебного процесса дистанционной формы обучения.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, дистанционное образование, партнеры, форма, общение, высшая школа.

It is characterized the notion of «distance education», the peculiarities of pedagogical mutual relations between teacher participants in the learning process in terms of distance education. It is also outlined the general forms of pedagogical mutual relations implementation. Special attention is given to the role of subjects of the learning process of distance learning.

Key words: pedagogical mutual relations, distance education, partners, form, communication, high school.

Сучасний стан розвитку України, процеси реформування, що відбуваються в суспільстві, вимагають створення таких умов для навчання та розвитку особистості, які б забезпечували знаннями та навичками, необхідними для життя у мінливому, індивідуалізованому, високотехнологічному світі XXI століття. Інтегрування ж України до світового освітнього простору та практичне впровадження наявних зарубіжних методик у систему вищої освіти України потребує їх детального аналізу та осмислення з точки зору опрацювання та адаптування до

національних потреб. Процеси інтеграції зумовлюють гостру потребу у підвищенні комунікативної компетенції, а також етики міжкультурного спілкування.

Дистанційна освіта стає помітною складовою системи вищої школи ХХІ століття як найбільш перспективна, синтетична, гуманістична та інтегральна форма отримання освіти. Так, у 1987 році було створено Європейську асоціацію університетів дистанційного навчання (ЄАУДО; European Association of Distance Teaching Universities, EADTU), куди входять університети з понад 22 країн, основною функцією яких є заочне навчання цільових груп за допомогою методів дистанційного навчання, а також асоціації університетів, де більшість студентів вчиться на очній основі, однак існує можливість і заочного навчання.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень робить незаперечним той факт, що навчальний процес у системі вищої школи відбувається у різних формах його організації, які реалізуються через способи навчальної взаємодії викладача із студентами. Отже, особливу цінність у контексті дослідження цієї проблеми становлять праці багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, які розглядали педагогічну взаємодію учасників навчального процесу, а саме: як педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калик, І. Зимня, С. Кондратьєва та ін.); як істотну характеристику педагогічного процесу (В. Сластьонін), як діяльність, спрямовану на розвиток студента, становлення його особистісної позиції, підтримку проявів його самостійності (педагогіка підтримки О. Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін); як прояв педагогічної творчості (О. Белкін, Є. Коротаєва, А. Кравченко, І. Демакової, М. Никандрова); як сукупність педагогічних ситуацій (А. Бойко, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та інші) та ін. Разом з тим, проведений науковий пошук свідчить про те, що питанням організації дистанційної форми навчання, особливостей та перспектив його використання в системі вищої освіти досліджувалися в різних аспектах в працях О. Агапової, А. Андреєвої, Я. Ваграменко, І. Висоцького, Н. Данилової, Д. Матроса, Е. Машбица, І. Морева, С. Пейперта, О. Полат, А. Полякова, В. Тихомирова, І. Шамсутдинової та інших науковців.

Оскільки на сучасному етапі розвитку системи дистанційного навчання основний акцент ставиться на розробці інструментарію цієї системи, питання взаємодії суб'єктів такого освітнього процесу ще не отримало достатнього обґрунтування, а це породжує низку певних проблем в освітній практиці дистанційного навчання.

Метою дослідження є розкриття особливостей реалізації педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в умовах дистанційної освіти.

Науковці, керівники організацій та викладачі вищої школи сьогодні розуміють, що традиційні уявлення про форми і методи досягнення ефективного виконання роботи й успіхів у навчанні застаріли. Це передбачає зміну організаційної схеми взаємодії, її переорієнтування із педагогічного впливу і контролю на відносини сприяння сумісній діяльності та кооперування.

У цьому контексті цікавою є концепція В. Дьяченка, класифікація якого заснована на структурі взаємодії учасників навчального процесу, тобто

навчальному спілкуванні. Так, дослідник вважає: навчання – це, перш за все, спілкування, що відбувається між викладачем та учнями, які взаємодіють, у процесі якого відтворюються та засвоюються знання та досвід (у тому числі й досвід творчої діяльності), накопичені людством [1]. Отже, педагог – науковець класифікує загальні форми організації навчання на: індивідуальну форму організації навчання – опосередковане спілкування учасників навчального процесу; парну форму організації навчання – спілкування учасників навчального процесу у парі постійного складу; групову форму організації навчання – спілкування учасників навчального процесу у групі, коли кожен учасник, який виступає, спрямовує текст (інформацію) одночасно декільком слухачам; колективну форму організації навчання – спілкування учасників навчального процесу у групі, коли спілкування відбувається в парах змінного складу. Кожен учасник спілкується з іншим по черзі у парі, і врешті-решт усі спілкуються між собою. Розглянемо їх докладніше.

По-перше, це парна, найбільш поширена та традиційна для нашого уявлення форма спілкування (комунікації) між двома людьми, де один говорить, а інший слухає. Наприклад, викладач (Т) – студент (St) або студент¹(St1) – студент² (St2).

Друга форма, фронтальна, де один говорить, а інші слухають. Вона може реалізовуватися у різних варіантах: викладач (Т) – студенти (St-s) або Студент (St1) – студенти (St-s) + викладач (Т).

Третя форма навчальної взаємодії – це колективна. Вслід за В. Дьяченком, будемо використовувати термін колективна як комунікацію в динамічних парах (із змінним складом), що ґрунтується на спілкуванні різних людей по черзі один з іншим, головним чином у парах [1, с. 26].

Четверта форма – групова, яка передбачає комунікативні акції як мінімум трьох або більше учасників всередині групи між собою, між групами або викладачем. До групової форми належить робота, наприклад, у малих групах або бригадно-ланкова (комунікація всередині двійок, трійок тощо).

П'ята, остання форма, опосередкована, зумовлена можливостями здійснення комунікації без посереднього контакту.

Мак-Льюен багато в чому передбачав розвиток комунікації у сучасному суспільстві ще в 60–70-і роки (задовго до появи Інтернету й глобалізації телекомунікації), віддаючи пріоритет візуальній комунікації. Учений вважав, що сучасна культура – візуальна за своєю сутністю, порівняно, наприклад, з культурою XIX – поч. XX ст., яка є переважно друкованою. А винахід друкарського пресу, глобалізація комунікації, за Мак-Льюеном, призведе до створення єдиного комунікативного простору – глобального селища. Дійсно, сьогодні саме ця форма набуває особливого значення і, завдяки сучасним технологіям, Інтернету, великого поширення. В умовах появи нових наукових і технічних технологій, коли студенти звикли до активних стосунків з комп'ютером та мають вільний доступ до мережі Інтернет, поступово змінюється характер пошуку, надбання та сприйняття ними навчальної інформації. Можливість вибіркового, непослідовного сприйняття інформації студентами зумовлює навчання в стилі «plug-and-play» [5], тобто навчання у формі опосередкованої комунікації та експериментування. Це, в свою чергу, сприяє появі іншого типу форм навчальної взаємодії, що не лімітуються

стінами аудиторії, таких як дистанційне навчання, електронні лекції, електронні дискусії, телефоруми, відеодєбати тощо. Таке розширення освітнього простору, збільшення самостійності та відповідальності студентів за результати проведеної навчальної роботи згідно з інструкціями та рекомендаціями викладача вносить корективи у способи комунікації, міжособистісний контакт учасників навчального процесу, тобто їх педагогічну взаємодію.

Отже, робота з підручником, електронним підручником або будь-яка самостійна робота з графічною інформацією, внутрішній діалог є різновидами репрезентування цієї форми педагогічної взаємодії. Як відомо, відповідно до теорії Л. Виготського, людина оволодіває поняттями (інтеріоризує останні) спочатку у процесі розгорнутого зовнішнього діалогу з іншими, який поступово стає діалогом внутрішнім. Як зазначає М. Заброцький, у ході такого внутрішнього спілкування словесні висловлювання скорочуються, згортаються, перетворюючись на своєрідні ідіоми «згущення», зрозумілі лише самому індивіду. Саме ці індивідуальні «схематизми» визначають бачення людиною тих чи тих об'єктів та явищ. Основною умовою для реконструювання неточних, неповних або помилкових «згущень» і є зовнішній розгорнутий діалог з іншими людьми [2, с. 9].

Дистанційна освіта визначається як форма навчання на відстані, «за якої «доставка» навчального матеріалу та навчальна взаємодія педагога і студентів відбувається за допомогою сучасних технічних засобів (телебачення, радіо, комп'ютерна мережа)» [4, с. 142]. Дистанційне навчання передбачає специфічну педагогічну систему, для якої характерна наявність майже всіх способів організації взаємодії агентів навчального процесу, що мають форму діалогу. Ефективність організації педагогічної взаємодії агентів такого комунікативного акту зумовлена низкою факторів, а саме: змістом дисципліни (змістом та метою навчання), фоновими факторами (розміром навчальної групи, рівнем інтелектуального розвитку, етнічною приналежністю тощо), засобами комунікації (мовою діалогу, формою та якістю зв'язку), формою контролю.

Головними завданнями викладача для досягнення успіху у викладанні дистанційного курсу, на думку вченого-педагога Мура (1989), є створення умов, за яких взаємодія учасників навчального процесу зорганізується з мінімальним втручанням у діяльність студентів. Тобто педагогу слід регулярно залучати студентів до участі у вирішенні різноманітних завдань з метою моніторингу їх прогресу, приділяти увагу кожному із учасників; особливо студентам із низьким рівнем спрямованості на самостійну діяльність й, водночас, допомагати студентам стати більш зоорієнтованими на самоврядування [6, с. 1–6]. Учений також підкреслює, що студенти часто відчувають певний страх через свою ізольованість, і це обов'язково повинно враховуватися викладачами у ході організації педагогічної взаємодії. Низький рівень володіння механізмами комунікації стає причиною виникнення конфліктів, проблем, розчарувань і невдач як для самих студентів, так і їх викладачів. Адже, з одного боку, відсутність прямого очного спілкування між студентом і викладачем, коли поруч немає людини, яка могла б емоційно забарвити знання, є значним мінусом для процесу навчання. А з іншого, у

такий спосіб навчання викладачеві складно створити творчу атмосферу в навчальній групі.

Дійсно, спілкування з комп'ютером, яке є значно менше емоційним, ніж спілкування з викладачем в аудиторії, стає причиною виникнення емоційно-психічного дискомфорту, психологічного стресу. До того ж, студенти деяких спеціальностей часто відчують нестачу практичних занять. Відсутність постійного контролю над студентами, що протягом довгого історичного періоду для української людини вважався потужним спонукальним стимулом, також іноді дає негативні наслідки, що потребує пошуку висококваліфікованих фахівців, які досконало володіють механізмами комунікації. Побудова якісних мультимедійних курсів передбачає високу кваліфікацію їх розроблювачів – не тільки фахівців з предметної галузі – художника, програміста, а таких спеціалістів, які при створенні програм урахували б інтерактивні можливості їх продукту.

Сучасні електронні засоби комунікації надають широкі можливості взаємодії студентів із навчальним матеріалом. Навчальний матеріал постає об'єктом навчальної взаємодії, що зумовлює активну пізнавальну позицію студента як суб'єкта навчального процесу. Студентові доводиться самостійно конструювати свої знання, вести діяльність щодо пошуку необхідної інформації у системі Інтернет або на спеціалізованих носіях (компакт-дисках, в електронних бібліотеках), а також самостійно її аналізувати. Після отримання студентом потрібного йому навчального матеріалу, він приступає до опанування одержаної інформації, що відбувається через взаємодію із віддаленими співрозмовниками (суб'єктами навчального процесу). Тут важлива роль належить викладачеві, якому слід допомогти студенту організувати його діяльність та вмотивувати її, надати консультацію, відповісти на всі питання та оцінити досягнення студента після проведення тесту, певної роботи щодо творчого проектування тощо. Процес педагогічного спілкування з викладачем має стимулювати бажання студента продовжувати діалог з метою досягнення певної навчальної мети. Викладач також ініціює дискусії між студентами з навчальної теми, які можуть відбуватися у формі форумів, конференцій, чат-дискусій та тощо. Важливою метою педагога у процесі його взаємодії із студентами стає надання можливості кожному із учасників навчального процесу поставити запитання, а також запропонувати свої коментарі, запитання або зауваження у відповідь. Проте, діалог як партнерська взаємодія може відбуватися не тільки з викладачем, а й з іншими агентами навчального процесу. Взаємообмін досвідом навчання, участь у відеоконференціях, дискусіях, листування електронною поштою – усе це розвиває у студента універсальні комунікативні вміння, безумовно корисні для подальшої професійної діяльності.

Отже, дистанційну форму освіти можна визначити як цілеспрямований інтерактивний, асинхронний процес взаємодії суб'єктів і об'єктів навчання між собою та із засобами навчання, причому процес навчання індіферентний до їхнього просторового розташування. Загалом, серед найважливіших переваг дистанційного навчання можна визначити, по-перше, можливість спілкуватися та звертатися до викладача будь – коли, як що виникає питання, не боячись потурбувати викладача в незручний час. По-друге, у студента не

виникає відчуття конфузу, отже, він може поставити будь-яке питання, навіть таке, яке би «посоромився» поставити у присутності всієї навчальної групи. По-третє, як свідчить практика, студенти часто віддають перевагу коротким порадам, ніж детальному поясненню, тому що вони стимулюють творче вирішення навчальних завдань та надають можливість самоконтролю своїх знань, загострюють відчуття студентом своєї перемоги.

Також одним із важливих факторів використання інформаційних технологій є незалежний контроль успішності навчальної діяльності студента, що відбувається без присутності екзаменатора. А це, з одного боку, зменшує стресове напруження, а з іншого, сприяє об'єктивності оцінювання. До того ж, оскільки взаємодія в інформаційній мережі відбувається за законами взаємодії між людьми, робота в системі Інтернет формує у студентів навички спілкування на відстані, ділового листування, що особливо важливо в часи всесвітньої комп'ютеризації та поширення міжнародних зв'язків.

Певна річ, що у зв'язку із широким використанням інформаційних технологій змінюється роль навчальної книги. Підручник повинен уже бути не головним джерелом навчальної інформації, а гідом, який веде до творчості, мистецтва та бажання до самоосвіти. Тому, природно, що традиційна парадигма освіти «викладач – підручник (інформація) – студент» у сучасній вищій школі доповнюється новою схемою «студент – телекомунікаційні технології – викладач», що тенденцію до опосередкованих форм організації педагогічної взаємодії і, водночас, пропонує творчий підхід до пошуку та аналізу запропонованої інформації для вирішення педагогічних завдань. Викладач у процесі навчання, розмістивши в інформаційній базі певний навчальний продукт – інформацію, створює авторизовану веб-сторінку, на якій розміщені методичні матеріали для конкретного освітнього процесу. Студент, у процесі виконання завдання, створює свій продукт і розміщує його у тій же інформаційній базі, наділяє своїми ознаками, створюючи свою авторизовану сторінку. Педагог має можливість контролювати і коректувати роботу студента при необхідності, працюючи з ресурсом, створеним окремим студентом або групою студентів. Агенти системи впливають один на одного у процесі інтерактивної взаємодії, а в потрібний момент викладач коригує процес у позитивному напрямку.

Такі освітні електронні портали являють собою структуровану інформаційно-освітню систему. Її основні функції – це інтеграція освітніх ресурсів регіону всіх рівнів освіти. В основу структури такого порталу покладена найпростіша модель комунікації, що окреслює рух інформації від суб'єкта до об'єкта через діяльність суб'єкта, де суб'єкт – це автор інформації, вид діяльності – це діяльність агента, а адресна група – це об'єкт, на який спрямована діяльність. Усі три компоненти об'єднані інформаційним ресурсом. Пропонована модель дозволяє визначити основні шляхи та умови організації опосередкованої форми взаємодії учасників навчального процесу у відкритій системі освіти за допомогою електронних технологій.

Іншим подібним прикладом реалізації опосередкованої форми педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої освіти стала поява методу консультативного навчання, який було засновано російським педагогом-ученим Л. Шуткіним [3]. В його основі лежить метод

дискусії. Тут передбачається домашня або самостійна робота студента з гіпертекстовим Web – курсом лекцій, який надано в системі Інтернет з наступним обговоренням її змісту з викладачем в аудиторному режимі. Студент у процесі опрацювання Internet-лекції поділяє її на логічні розділи, підрозділи, навіть абзаци, знаходячи ключові слова, та формулює питання. Такі нотатки, розміщені напучуванням на полях веб-лекції, з часом перетворюються на «змістові дерева», складені за думкою кожного із студентів. Протягом дискусії викладач обговорює існуючі у студентів варіанти, дає свій коментар та заслуховує хід думок студентів. Перевага методу полягає в індивідуалізації роботи з кожним суб'єктом навчального процесу, у скороченні часу на контроль за знаннями кожного, а також у використанні вільних хвилин для більш детального розгляду навчальної теми. У процесі роботи над темою студент відчуває себе рівноправним учасником педагогічної взаємодії, усвідомлює вагомість й важливість своїх знань, набутих без традиційного зубріння, а лише завдяки логічному осмисленню змістових «місточків» (посилань) у заданому масиві інформації. Ця технологія також може бути використана як елемент дистанційного навчання.

Установлено, що модель взаємодії, закладена в навчальний процес, стає для студента прототипом взаємовідносин, що вибудовуються в професійній діяльності. Тому вже при підготовці студентів у ВНЗ необхідно готувати їх до співробітництва, формувати їхню ментальну сумісність, комунікативні вміння, вміння працювати в команді. Особливого значення в цьому сенсі набуває тенденція до діалогізації й рефлексивності в організації педагогічної взаємодії, що на практиці може реалізуватися через упровадження дистанційної освіти, що передбачає опосередковану форму педагогічної взаємодії та уможливорює навчання впродовж усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьяченко В. К. Коллективный способ обучения. Дидактика в диалогах / В. К. Дьяченко. – М. : Народное образование, 2004. – 352 с.
2. Заброцький М. М. Психолого-дидактичні проблеми підвищення кваліфікації педагогічних працівників / М. М. Заброцький // Особисті освітні потреби в системі післядипломної педагогічної освіти : науково-методичний збірник / [за ред. М. М. Заброцького]. – Житомир – Київ : ЖОШПО, 2005. – 196 с.
3. Комаров С. Появилась технология консультативного обучения [Електронний ресурс] / С. Комаров. – Режим доступу : www.inauka.ru.
4. Педагогика : Большая современная энциклопедия / [сост. Е. С. Рапцевич]. – Мн. : «Соврем. слово», 2005. – 720 с.
5. Mc Clintock R. Toward a place for study in a world of instruction / Mc Clintock R. [Електронний ресурс] Institute for Learning Technologies Teachers College – Columbia University, 2000. December. – Режим доступу : www.ilt.columbia.edu.
Moore M. G. Education: Three types of interaction / M. G. Moore // The American Journal of Distance Education. – 3(2). – 1989. – PP. 1–6.